

Renæssancen

Som historisk periode dækker betegnelsen renæssance tiden i Italien fra omkring 1330 til midten af 1500-tallet. Udviklingen blev præget af nytænkning og opfindelser: opda-

gelsen af centralperspektivet, et nyt verdensbillede, den moderne stat, opdagelsesrejser, bankvæsen, en selvstændig kunstnerrolle og den moderne individualismes opståen. Centrum for

DANTE, PETRARCA OG BOCCACCIO

Dante Alighieri (1265–1321) på et maleri fra 1465 af Domenico de Michelino i Domkirken i Firenze. Dante står med "Den guddommelige komedie" i hånden uden for fødebyen Firenze, hvorfra han blev forvist i 1302. Til venstre vandrer de fortabte til Helvede, og i baggrunden rejser sig Skærsildens bjerg. Over det hvælver sig himmelsfærerne.

De tre italienske forfattere Dante Alighieri, Francesco Petrarca og Giovanni Boccaccio fik stor betydning for renæssancen. De stod på flere måder for et litterært nybrud. Alle tre forfattere skrev på italiensk folkesprog og ikke på latin, og det betød, at kendskabet til litteratur blev udbredt til en langt større læserkreds end tidligere. Litteraturen fik dermed sit eget sprog og var ikke længere underlagt kirkens.

Francesco Petrarca er blevet kaldt "kærlighedsdigtningens skaber". Hans mange sonetter om kærligheden til kvinden Laura og om alle de kvaler, den medførte, fik stor indflydelse på europæisk renæssancedigtning.

Dante Alighieri og Giovanni Boccaccio gik derimod mere direkte i dialog med samtiden. Deres værker udtrykker kritik af dem, der forvalter kristendommen, nemlig paver, præster og munke. Dante anklager mange af kirkens folk for mangel på dyd, og sørger for at synderne straffes efter alle kunstens regler i sit hovedværk "Den guddommelige komedie". Boccaccio derimod er ikke interesseret i synd og straf, men langer primært ud efter munks og præsters hykleri, og i hans kendteste værk "Dekameron" præsenteres en særdeles fri seksualmoral og moderne kærlighedsopfattelse.

denne udvikling var Firenze. Byen var blevet rig på sin uldindustri, handel og bankvirksomhed, så der var kapital til at investere i kunst, bygninger og videnskab.

Selve udtrykket renæssance blev første gang anvendt i Italien i midten af 1500-tallet af den italienske kunsthistoriker Giorgio Vasari, da han skulle beskrive de foregående to århundreders kunstudvikling. Renæssance betyder genfødsel, og med det menes en genfødsel af den græsk-romerske oldtidskultur.

Allerede i 1300-tallet havde digte-

ren Francesco Petrarca, en anden af renæssancens centrale skikkelser, formuleret sig på lignende vis. Han hævdede, at man var på vej ind i en ny glørværdig fremtid, der skulle hente inspiration i det gamle Grækenland og Rom. Det var her, at videnskab, filosofi, kunst, politik og demokrati var blevet grundlagt, og det var her, mennesker begyndte at se sig selv som selvstændige individer, styret af fornuft og logik. Perioden mellem antikkens slutning ca. 500 og hans egen samtid, 1300-tallet, omtalte Petrarca til gengæld som "mørke tider", præget

Francesco Petrarca (1304-1374) i sit studerekammer. Maleriet er fra midten af 1300-tallet.

Giovanni Boccaccio (1313-75) portrætteret i en fresko af Andrea del Castagno, ca. 1450.

Norditaliens bystater omkring 1450.

af religiøs intolerance og manglende udvikling. Disse århundreder var så at sige en mellemtid – en middelalder – mellem den antikke højkultur og en ny strålende fremtid. De italienske forfattere og lærde i 1300-tallet var meget bevidste om, at de levede i en ny tid. Så optaget var de af at beskrive deres egen tid som en ny fantastisk periode, at de overså de fremskridt, der var sket i middelalderen.

Renæssancens lærde kaldes humanister, afledt af det latinske ord *humanus*, som betyder menneskelig. En humanist var et selvstændigt individ, der var uafhængig af autoriteter, og som mente, at mennesket skulle sættes i centrum og være alle tings mål. Det var til tider et farligt synspunkt, idet den katolske kirke stadigvæk gjorde krav på en central rolle for religionen. Historikere diskuterer, i hvor høj grad mennesket faktisk blev selvstændigt i renæssancen. Der er enighed om, at mennesket i almindelighed ikke fra-

sagde sig kristendommen, men det er samtidig en kendsgerning, at renæssancens forfattere, kunstnere og videnskabsmænd i stigende grad begyndte at lade sig styre af troen på fornuft og tillid til egen dømmekraft.

En række af periodens store personligheder bliver ofte med en ikke særlig præcis betegnelse kaldt renæssancemennesker. Det var specielt talentfulde personer, der samtidig havde en bred dannelse og var alsidigt orienteret inden for kunst, videnskab og en række andre områder. På italiensk kaldes en sådan person "*un uomo universale*", som oversat til dansk betyder et universalmenneske. Leonardo da Vinci var et sådant universalmenneske, både videnskabsmand, kunstner, naturforsker, opfinder og arkitekt.

Middelalderens samfund byggede på jordbesiddelse og landbrug. Både konge, kirke og herremænd var jordbesiddere, og deres velstand kom først og fremmest fra bøndernes arbejde. Men o. 900 begyndte byerne langsomt at gøre sig gældende som økonomiske centre for handel og håndværk. Købmændene i de italienske byer handlede bl.a. med krydderier og silke, der via Mellemøstens karavaneveje kom fra de fjerne lande i Syd- og Østasien. Handlen med disse eftertragtede varer gav en stor fortjeneste, som kunne investeres i luksus og nye forretninger. Med korstogene i 1100-tallet og 1200-tallet steg efterspørgslen på skibe, våben og forplejning, og det var med til at forstærke det økonomiske opsving i Mellem- og Norditalien.

Med den voksende velstand opstod

To bankfolk ved deres banco. Her kunne handelsfolk oprette en konto, låne penge og veksle valuta. På bordet ligger penge og en regnskabsbog. Ordet banco blev til banca som oversat til dansk betyder bank. Illustrationen er fra ca. 1395.

der en meget varieret håndværksmæssig og industrilignende produktion i byerne. I mange byer blev uld forarbejdet til klæde, og i byer som Pisa, Genova og Venedig voksede der en glas-, silke- og farvervirksomhed frem. I Firenze opstod først og fremmest en uldindustri af høj kvalitet med mange tusinde ansatte. Den gode kvalitet gjorde det muligt at sælge klædestofferne uden for Italien. De italienske byer udviklede også en egentlig bankvirksomhed. Den tiltagende handel skabte behov for ordnede betalingsforhold, sikre pengeoverførsler og finan-

siering. Italien blev førende på disse områder. Det dobbelte bogholderi blev opfundet, og en række af de kendte fagbegreber fra bankverdenen som bankerot, debit, kredit, saldo og kasse stammer fra Italien.

Politisk befandt de mellem- og norditalienske byer sig o.1300 i en gunstig situation. Områdets traditionelle magthavere, den tysk-romerske kejser og pavemagten, havde svært ved at fastholde deres positioner. Byerne i Italien var nu kun på papiret bundet til den tysk-romerske kejser, og pavestaten var splittet af interne

problemer. Bystaten Firenze havde med sin forfatning fra 1293 vist, at man var fri og uafhængig. Også en række andre byer erklærede sig som frie. Nogle bystater fik et republikansk styre med et byråd som besluttende og magtudøvende organ. Tanken om et republikansk styre var hentet i Romerriget, hvor man i republikkens tid havde haft et styre ledet af alle frie mænd. Men demokrati var der ikke tale om. Ligesom den reelle magt i den romerske republik havde ligget i senatet, dvs. hos samfundets ledende slægter, var også magt og indflydelse i renæssancens bystater normalt forbeholdt de ledende erhvervsfolk i byen, som dominerede byrådet.

I andre byer som Urbino og Mantova førte politiske magtkampe til, at magten blev koncentreret hos en enkelt fyrste. Flere af disse fyrstestater udviklede sig senere til dynastier, hvor magten gik i arv. Udviklingen af selvstændige bystater betød altså, at nogle bystater fik en styreform med en fyrste som leder og andre et republikansk styre.

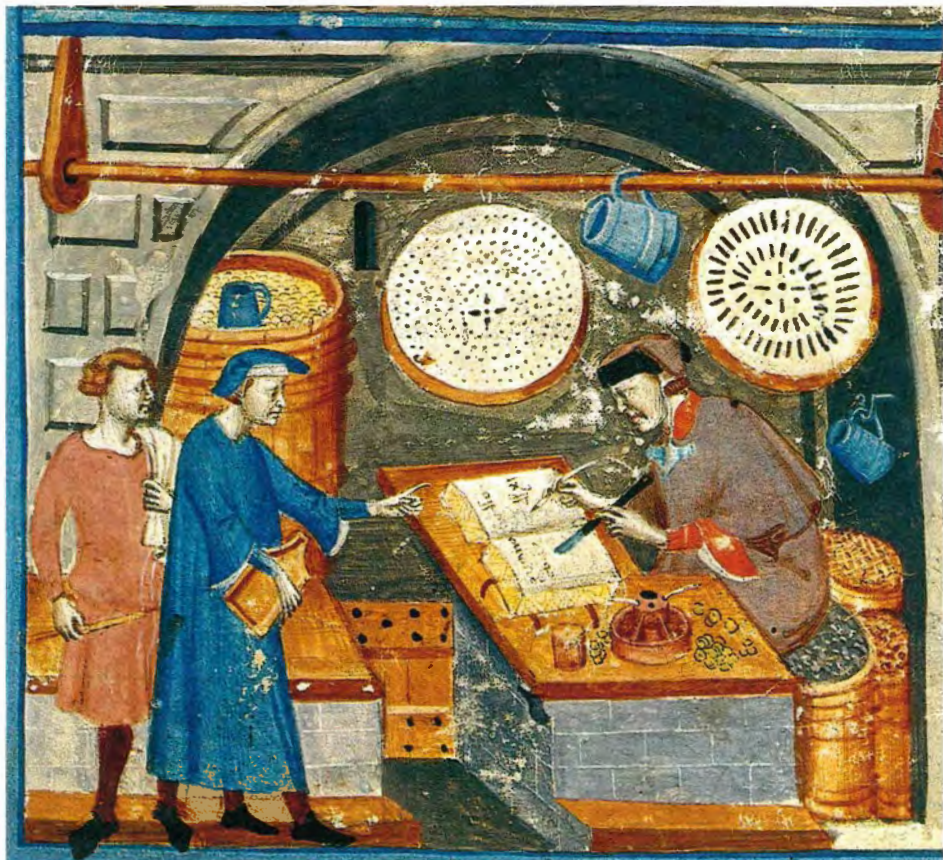
Den nye bykultur

Med byernes voksende betydning blev handelsfolk og bankfolk den nye tids magthavere. Byernes handlende og håndværkere var organiseret i lav, der samtidig varetog erhvervets faglige og politiske interesser. Men det var kun de rigeste lav som uldfabrikanter, silkefabrikanter, købmænd, vekselerere, bankfolk og læger, der fik indflydelse på byens styre. De mange bystater i Mellem- og Norditalien gav hele om-

rådet en særlig dynamik, idet byerne konkurrerede om at være bedst og størst inden for handel, kultur, viden og kunst. Med handelsøkonomiens indtog i byerne var tempoet blevet hurtigere. Den enkelte fik den opfattelse, at man kunne ændre forhold, som i middelalderen var faste. Muligheden for at gøre karriere og stige socialt i samfundet blev øget, og i 1300-tallet sagde man, at "byluft gør fri". Det, at man kunne ændre sin tilværelse til det bedre, virkede stærkt motiverende på folks opfindsomhed og virketrang.

Hvor middelalderens arkitektur var præget af borge og kirker, begyndte de øverste sociale lag nu at bygge offentlige bygninger, rådhus, markedspladser og paladser til sig selv. Den nye overklasse var selvbevidste folk, der troede på deres eget værd. Den enkeltes egoisme var det fundament, som man indrettede sit liv efter. Det var vigtigt at have succes, og det fik man gennem foretagsomhed, flid og profit. Derfor var det også fornuftigt, når overklassen engagerede sig i deres byer, da byen var udgangspunkt for deres forretninger og magt. Stoltheden og patriotismen for hjembyen voksede i takt med byens og ens egen rigdom. De store lav og rige familier kæmpede om at få lov til at udsmykke deres byer. Sponsorvirksomheden påtog man sig ikke kun af kærlighed til byen, men også fordi det gav prestige og politisk indflydelse.

Havde man succes, blev det vist ved at gå i den nyeste mode, bygge et fornemt hus og indrette sit hjem efter tidens smag. Den forfængelighed og

Kornhandler fra 1300-tallets Italien. Han noterer omsætningen i sin regnskabsbog. Samtidig illustration.

overfladiskhed, som fulgte med rigdommen, blev fordømt af kirken. Det var kirkens opfattelse, at rigdom førte folk i fordærv. For de velstillede var det et dilemma. At bruge penge på luksus var et tegn på succes, men man ville også gerne have et godt forhold til Vorherre. Dilemmaet blev løst ved at give penge til den katolske kirke og derved vise sin kristne tro.

Købmanden Giovanni Rucellai fra Firenze er et typisk eksempel på den nye tid. Rucellai-familiens rigdom skabt ved handel med tekstiler gjorde det muligt at opføre et palads til familieboli, tegnet af en af tidens berømte

arkitekter. Giovanni Rucellai betalte også for en række offentlige udsmykninger, og særlig berømt er renoveringen af kirken Santa Maria Novellas facade. I sine erindringer fra 1464 kalder han Firenze for "hele verdens smukkeste by", og Giovanni Rucellai takker Vorherre for, at han har skabt ham som et "rationelt og dødeligt væsen", og han fortsætter: "i dag befinder jeg mig i stor rigdom og med et godt rygte, stor anseelse og tillid. Og ikke blot har Herren tilskikket mig den nådegave at kunne tjene penge, men også den nådegave at kunne bruge dem rigtigt, og det er ikke en mindre

dyd. Og jeg tror, at det har bragt mig større ære at have givet pengene godt ud end at have tjent dem, og det har også givet mig større tilfredsstillelse i sinde.

Renæssancens byer var præget af store sociale kontraster. For de fattige, håndværkerne og arbejderne, som måtte bære følgerne af utallige krige, oprør, hungersnød, pestepidemier, oversvømmelser og misvækst, var der få fordele ved den beundrede renæssancekultur.

Humanismen

Handel med Mellemøsten førte også til en udveksling af ideer og tanker. Særlig vigtig var mødet med den arabiske kultur, der fra o. 650 til o. 1500 havde sin opgangsperiode. Araberne indsamlede antikke græske tekster, som de oversatte til arabisk. Araberne var foran europæerne på områder som astronomi og matematik. Mange af disse tekster begyndte at strømme til Vesteuropa fra o. 1100. Men også i Byzans (i dag Istanbul), hvor den romerske kultur havde overlevet efter romerrigets sammenbrud o. 500, hentede italienerne antikke manuskripter. For de humanistiske lærde var mødet med de antikke tekster en ny måde at se verden på. I teksterne fandt de en mere objektiv og videnskabeligt analyserende tilgang til livet. Denne tilgang passede bedre til et moderne byliv end middelalderens religiøse syn på verden.

Det nye syn virkede frigørende, og den kulturelle elite fik en historiebevsthed, som var anderledes end før.

Humanisten og historikeren Lorenzo Valla afslørede i 1400-tallet ved hjælp af sproglige studier og fornuft paverne brug af forfalskede dokumenter. Pavemagten havde gennem århundreder brugt et gavebrev fra kejser Konstantin til at vise, at paven skulle have den verdslige magt i Vesteuropa. Men Valla kunne vise, at det såkaldte konstantinske gavebrev var falsk, og på den måde lagde han grunden til den moderne kildekritik og historisk metode.

Humanisternes forkyndelse af menneskets frigørelse nåede et højdepunkt i 1486, hvor filosofen Giovanni Pico della Mirandola i sin tale "Om menneskets værdighed" forklarede renæssancens livsanskuelse og menneskesyn. Som humanist fandt Pico della Mirandola menneskets værdighed i dets tolerance, frihed og mangfoldighed. Ifølge ham havde Gud skabt verden, men det var også Guds ønske, at mennesket skulle filosofere over dette store skaberværk. Mennesket var derfor skabt som et væsen, der selv kunne være skabende ligesom kunstnerne. Mennesket blev med Pico della Mirandola ansvarlig for sig selv og historien, hvilket var en nyskabelse i forhold til middelalderen. Med dette udgangspunkt kunne renæssancemennesket skabe fremtiden, og for at gøre dette måtte mennesket uddannes og dannes.

Selv paverne og fyrstehofferne var inspireret af tidens tanker. Fyrst Montefeltro, der var blevet rig på sine lejetropper, havde således i midten af 1400-tallet samtidens største bogsamling og omgav sig med tidens

billedkunst. Han gjorde sin by Urbino til centrum for sin egen iscenesættelse efter tidens renæssanceidealer. Pavekirken ansatte humanister, og i billedkunsten tillod de sammenblandingen af kristne og antikke hedenske motiver. Michelangelos nøgne kroppe i Peterskirken i Rom var dristige motiver, da den nøgne krop fra en kirkelig synsvinkel var med til at vække syndigt begær og seksualitet i mennesket.

Også den politiske tænkning blev ændret i renæssancens Italien. Middelalderens magtudøvelse blev begrundet med religiøse og moralske argumenter. Historikeren og filosofen Niccolò Machiavelli gjorde op med dette i sit værk "Fyrsten" fra 1513, hvor han ud fra realistiske analyser og videnskabelige metoder beskrev, hvordan en fyrste kan vinde, fastholde og udbygge den politiske magt. Det var ikke middelalderens idealiserede dyder som mildhed, ordholdenhed og kærlighed til folket, der skulle bruges, men en ofte brutal magtanvendelse. Den nye tids magthavere skulle ikke være i besiddelse af moral, men slå hårdt ned mod enhver form for modstand for at beholde magten. For Machiavelli bestod den moderne stat af et klart defineret område, en velorganiseret administration, en slagkraftig hær og et regeringssæde med en fyrste, der kunne iscenesætte sig selv virkningsfuldt.

Kunst

Kunstens nye udtryksformer og rolle i 1400-tallets Italien kan sammenlignes med den betydning, som 1900-tallets

medieevolution har fået. Kunsten i 1400-tallet afspejlede tidens ideer, ligesom moderne medier afspejler tiden. Den billedmagt, der var i renæssancens kunst, brugte de herskende til at fastholde deres position, og samtidigens ledende lag investerede enorme summer i deres egen iscenesættelse.

Firenze blev et vigtigt centrum for renæssancens kunst, og periodens mest berømte kunstnere bosatte sig i byen. Således Michelangelo, med tilnavnet il divino - den guddommelige. At en kunstner kunne betegnes sådan, var noget nyt, for i middelalderen betragtede man mest kunstnere som håndværkere. Det var med renæssancen, at den moderne kunstnerrolle blev skabt. Nu var det vigtigt, at en kunstner kunne kendes på sin individualitet og skabe sig et navn. Berømte kunstnere blev betragtet som geniale, og som nævnt ligefrem kaldt guddommelige. Det sidste forklarede man med, at nok var det Gud, der havde skabt verden, men at det faktisk stod i kunstnerens magt at kunne genskabe en lille del af den som i en bygning. Hvis kunstværkets proportioner, komposition, farver og materialer fremstod som perfekte, var det et tegn på, at kunstneren var guddommelig.

Et godt eksempel på denne tankegang er Leonardo da Vinci's vitruvianskenmand, der er placeret i et kvadrat og i en cirkel. Leonardo da Vinci var inspireret af den romerske arkitekt Vitruvius, som havde skrevet, at kvadratet, cirklen og de rette proportioner skulle udgøre fundamentet i et kunstværk. Når det lod sig gøre